

Türkiye’de Siyaset Yolsuzluğa Mahkûm mu?

Politics in Turkey: Condemned to Corruption?

Zeynep Şarlak*, Besim Bülent Bali**

Özet: Bu makalenin amacı, Türkiye’de özellikle 2001 krizi sonrasında uygulamaya sokulan “uluslararası yolsuzlukla mücadele paradigması” reçetelerinin işlevselliğini, Türk siyasi yapısının iki temel karakteristiği üzerinden sorgulamak ve bu çerçevede söz konusu paradigma etrafında şekillenen, yolsuzluğun kaynağı olarak kamu kesimini ve aslen siyasetçiyi sorumlu tutan yaklaşımlara farklı bir bakış açısı getirmektir. İlk bakışta yolsuzlukla doğrudan ilintisi bulunmayan bu iki temel karakteristikten ilki, makalede, Cumhuriyet’in kuruluşundan beri süregelen ve 12 Eylül askerî rejimi ile zirve noktasına taşınan otoriter devlet anlayışı olarak belirlenmektedir. İkincisi ise yine aynı dönemde ve aynı zihniyetle şekillendirilen, siyasi hayatın iç dinamiklerini belirleyen hukuksal kurumsal alt yapı olarak sunulmaktadır. Makalede, bu temel karakteristیکlerin etkileri altında şekillenen toplumsal refleksler ve farklı toplumsal katmanların siyasetçi ile kurdukları ilişki biçimleri iki yönüyle irdelenmekte; bugün “uluslararası yolsuzluk paradigması”nın taşıyıcı kurumları tarafından yolsuzluk olarak nitelendirilen birçok faaliyetten Türkiye’de neden hâlen siyaseten vazgeçilemediği sorusuna cevap aranmaya çalışılmaktadır. Bu noktada çalışmanın temel savı, merkezine demokratikleşmeyi yerleştirmeyen Türkiye’deki her yolsuzlukla mücadele stratejisinin istenilen başarıyı sağlamaktan uzak kalacağıdır.

Anahtar Kelimeler: Yolsuzluk, yolsuzlukla mücadele, lider oligarşisi, güven.

Abstract: The objective of this article is to question the functionality of the formulas developed for “international struggles against corruption paradigm,” that has specifically been brought in after the 2001 economic crisis. This analysis is carried out through two main characteristics of the Turkish political structure and it is also targeted to construct a different perspective on the approaches that hold the public sector and essentially the politician, as the sole responsible for the corruption shaped around the this paradigm. The first characteristic of the two, which does not seem to be related directly to the corruption at first glance, is defined as the authoritarian state concept that has been effective since the founding of the republic and reached its peak with the September 12th military coup. The second one is presented as the legal-institutional infrastructure that is formed by the same mentality during the same period and that has defined the internal dynamics of the political setting. In the article, the societal reflexes that are shaped under the influences of these essential characteristics and the relationship patterns that are formed between the various layers of the society and the politician are analyzed in two ways. An answer is also sought to the question why many activities which are regarded as corruption by the main institutions of “international corruption paradigm”, are still indispensable in the political scene of Turkey. At this point, the primary argument of this article is that any strategy waging war against corruption in Turkey that fails to place democratization at its centre will be doomed to failure in securing the desired success.

Keywords: Corruption, anti-corruption measures, leader oligarchy, trust.

---

* Uzm., Siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler ile karşılaştırmalı siyaset alanında doktora öğrencisidir. Çalışma alanları; millî güvenlik, yolsuzluk ve siyaset, sinema ve ideoloji, şiir ve siyasettir.
İletişim: Ş şarlak.zeynep@gmail.com

** Dr., Kamu maliyesi alanında doçenttir. Çalışma alanları arasında idareler arası mali ilişkiler, mali federalizm, bütçe açıklarının ekonomi politikliği, sosyal güvenlik sistemlerinde reform, bireysel emeklilik sistemlerine geçişin refah etkileri, mali kurullar, mali kurumlar, para ve maliye politikalarının koordinasyonu, yolsuzluk ekonomisi bulunmaktadır.

İletişim: Doğu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonomi ve Finans Bölümü, H Blok, Ofis No: 910, 34722, İstanbul. Ş bbali@dogus.edu.tr Ş (+90 216) 544 5555/1425.

Türkiye’de yolsuzlukla ilişkili çalışmalar ağırlıklı olarak yolsuzluğu kamu kesimiyle sınırlayan, siyasetçi-bürokrat-iş adamı üçlüsünü merkezî konuma yerleştiren bir görünüm arz etmektedir.¹ Dünya Bankası, TI (Transparency International)² menşeli uluslararası yolsuzlukla mücadele paradigmasını içselleştiren bu çalışmalar, *yolsuzluğun sosyolojisi* ya da *yolsuzluğun ekonomi politigi* ile doğal olarak ilgilenmemekte, yolsuzlukla mücadele konusunda bu paradigmanın reçetelerini tekrarlamakta, siyasi erke bu yönde tavsiyeler vermektedir. Şüphesiz yolsuzlukla mücadele öncelikle siyasetçinin sorumluluğunda olan bir konudur. Nitekim Türkiye’de en azından görünürde uluslararası yolsuzlukla mücadele paradigmasının vazettiği biçimde yasal ve kurumsal birçok düzenleme yapılmış;³ birçok yolsuzluk vakası kolluk kuvvetleri tarafından yargıya intikal ettirilmiştir. Buna rağmen Türkiye’de gerek küçük gerekse büyük boyutlu yolsuzluklarla mücadelede istenilen düzeyde bir başarının elde edilemediği ortadadır.

Yolsuzlukla mücadelenin başarılı sonuçlar vermesi için konvansiyonel önlemlerin ötesinde iki temel noktanın sorgulanması gerekir. Bunlardan ilki Türkiye’de siyasi hayatın sınırlarını belirleyen ve toplumsal hayatın dinamiklerini bastıran *devlet akl*ıdır. Türkiye’de siyasilere bırakılan alan, Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren devlet bürokrasisi tarafından kontrol edilmiş ve her askerî darbe sonrasında daha da daraltılmıştır. Özellikle 1980 darbesi ile beraber siyasetçiye siyaset yapma araçları olarak sadece iktisadi alan bırakılmıştır. Türkiye’de sivil toplum ve devlet ilişkisi de bu sürece paralel bir seyir izlemiştir.

¹ Bu tespite dayanak olan tipik birkaç çalışma için bk. Şener, 2001; Kılavuz, 2007; Yolsuzlukla Mücadele Derneğinin konuya ilişkin çalışmaları (www.yolsuzluklamicadele.org); TBMM Yolsuzlukları Araştırma Komisyonunun raporları (http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/yolsuzluk_arastirma/); Ankara Ticaret Odasının bu konudaki raporları (www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=924&l=1); Devlet Denetim Elemanları Derneğinin konuya ilişkin çalışmaları (www.denetim.org.tr); Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV)’nın çeşitli raporları (www.tepav.org.tr/tur/index.php?type=event&title=Y&cid=351).

² Transparency International (Uluslararası Şeffaflık Örgütü), yolsuzlukla mücadeleyi amaçlayan bir uluslararası sivil toplum örgütüdür. 1993 yılında, ilk olarak Almanya’da kurulan örgütün bugün doksandan fazla ülkede temsilciliği (national chapter) bulunmaktadır. Merkezi Berlin’de olan örgüt, özellikle her yıl düzenli olarak yayımladığı “Yolsuzluk Algılama Endeksi” ile dünya kamuoyunun dikkatini çekmektedir. Misyonunu “yolsuzluktan arınmış bir dünyaya ulaşmayı sağlayacak değişiklikleri yaratmak” olarak tanımlayan Transparency International, yolsuzlukla mücadeleyi sadece küzey yarım kürenin bir önceliği olarak görmemekte sorunla küresel düzeyde savaşmak gerektiğini vurgulamaktadır. Transparency International, temsilciliği bulunan her ülkede özellikle seçimler, kamu yönetimi, ihaleler ve iş alanında şeffaflığı sağlamak amacıyla hükümet, sivil toplum, iş dünyası ve medyanın önemli oyuncularını bir araya getirmeye çalışmaktadır. Örgüt hakkında ayrıntılı bilgi için bk. http://www.transparency.org/about_us.

³ Yolsuzlukla mücadele konusunda son dönemde ulusal düzeyde gerçekleştirilen yasal ve kurumsal düzenlemelerin kronolojik bir sıralaması için bk. http://www.masak.gov.tr/Yolsuzluk/ulusal_mucadele.htm. Ayrıca, Bağimsız Sosyal Bilimciler tarafından kaleme alınan “2008 Kavşağında Türkiye Siyaset İktisat ve Toplum” isimli çalışmanın “Türkiye’de Neoliberal Politikaların Kurumsallaştırılması Sürecinde Yolsuzluk” başlığını taşıyan sekizinci bölümü, bahsedilen “uluslararası yolsuzlukla mücadele paradigması”nın Türkiye bağlamında ele alınması açısından kayda değer bir örnektir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi edinmek için bk. http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/BSB2008.pdf.

İkincisi ise görünürde yolsuzlukla doğrudan ilgisi bulunmayan ancak siyasi hayatın iç dinamiklerinin ve buna bağlı olarak siyasetçi-toplum arasındaki ilişkilerin çerçevesini çizen *hukuksal ve kurumsal alt yapı*dır. Maalesef bu alt yapı Türk siyasi hayatını temsil, katılım ve demokratiklik yönünden zayıflatmakta; merkezî ve yerel düzeyde patronaj ve klientelist ilişkilerin kolaylıkla kurulmasını sağlayarak yolsuzluklar için rahat bir zemin oluşturmaktadır. Bu alt yapının iki önemli payandası “Siyasi Partiler Kanunu” ve “TBMM İç Tüzüğü”dür.

Kısacası, Türkiye’de yolsuzlukla mücadelenin etkin olabilmesi için siyaset yapma biçiminin temelden sorgulanması ve değiştirilmesi gereklidir. Nitekim Türk siyasi hayatının bu çalışmada altı çizilecek olan iki temel karakteristiği siyasetçiyi yolsuzluğa âdeta “mahkûm” etmektedir. Şüphesiz, bu karakteristikler değiştirilebilecek şeylerdir. Ancak gerek siyasetçiler gerekse oy verenler arasında siyaset yapma biçiminin değişmesiyle ilgili bütüncül bir mutabakat olması gereklidir. Aksi takdirde söz konusu değişiklik talebiyle ortaya çıkacak siyasi olsun olmasın kişiler ya da gruplar bu taleplerinden *oyunbozan* olarak algılanacakları için orta ve uzun vadede zarar görecekerlerini öngörecekerlerdir. Bu da eyleme geçmenin önüne mazeret olarak dikilecektir.

Ülke tarihinde devletin sivil toplum karşısında sahip olduğu refleksler sürekli olarak ikincisinin aleyhine olan bir güvensizlik duygusu üzerine biçimlenmiş; devlet ve sivil toplum, sürekli ikincisinin aleyhine sonuçlanan bir çatışma hâli içinde olmuştur. Türkiye’de devlet Batı’dakinin tersine sivil toplumun önünü her daim kesecek olan yasaklayıcı ve yaptırımcı kuralları devreye sokarak Batı’daki şekliyle Türkiye’nin siyasal gelişmesinde kendi değerlerini topluma empoze eden gerçek bir aristokrasi ve burjuvazinin gelişmesini önlemiştir (Heper, 1993: 369). Devlet bürokrasisinin zihninde kurguladığı bir toplum tahayyülü üzerine şekillenen bu kurallar silsilesi, dönemsel olarak farklı biçimlerde olsa da Jakobin ve/veya baskıcı bir tavırla sivil topluma benimsetilmeye çalışılmıştır. Sivil toplum üyeleri ise yapılmasına katkıda bulunmadıkları ve rasyonelini anlayamadıkları için bu kuralları özümseyememişler, kendi değer sistemlerinin bir parçası hâline getirememişlerdir. Bunun doğal sonucu olarak da kendilerini siyaseten temsil edenlerle birlikte, yakalanmayacaklarını düşündükleri her an söz konusu kuralları çiğnemekte tereddüt etmemişler, sürekli olarak bu kuralların boşluklarından yararlanma yoluna gitmişlerdir.

Devletin otoriter niteliği nedeniyle Türkiye’nin toplumsal çatışmalarını bugün dahi çözememiş olması, bireylerin kendi grubundan olmayanlara karşı güven-

sizlik duymasına yol açmıştır.⁴ Bu güvensizlik hâli sahip olunan kültürün paternalistik ve ataerkil özellikleri yüzünden bireysel özgürlük olgusunu özümseyememiş toplum üzerinde daha da derinleşmiş, kişinin ihtiyaç duyduğu güven duygusunu bir grup/cemaat içerisinde aramasına yol açmıştır. Bu durum ise patronaj ve klientelizm olarak nitelendirilebilecek olan ilişki biçimlerinin içselleşmesini sağlayan önemli bir faktör olmuştur. Siyasi partilerin kendilerinden olanı gözettiği *politikadan* (politics) kamu yararını gözeten *siyasaya* (policy) geçmesinin önündeki önemli engellerden birini oluşturmaktadır.

Siyasete ve siyasetçiye çizilen manevra alanı yaklaşık onar senelik aralarla gerçekleşen askerî darbelerle (1960, 1971, 1980) gittikçe daraltılmış, nihayetinde otoriterizmin doruk noktasına ulaştığı 12 Eylül askerî rejimi sırasında neredeyse her alanda girişilen yasama faaliyetleriyle askerî bürokrasinin güdümünde olmak kaydıyla devletin, siyasi ve toplumsal dinamikler üzerindeki tasarruf gücü demokratik ülkelerde rastlanmayacak şekilde kurumsallaşmıştır. Liberal ekonomik politikaların da eş zamanlı olarak devreye sokulduğu bu dönem ve sonrasında siyasetçiye serbest hareket edebileceği yegâne alan olarak ekonominin yönetimi kalmıştır.

Liberal ekonomiye geçilmesine karar verilen 12 Eylül askerî rejimi sürecinde hukuk sisteminin ekonomik, sosyal ve bireysel hakların korunmasından çok ideolojik suçların cezalandırılmasına yönelik bir biçimde kurgulanmıştır. Bu durum kendisine bırakılan ekonomik alanın siyasetçi tarafından kendisine ve yandaşlarına faydacı bir biçimde kullanılmasının önünü daha da açan bir faktör olmuştur.

Öte yandan, 12 Eylül askerî döneminde hazırlanan ve birkaç ufak değişikliğe rağmen bugün hâlen özünü koruyan “Siyasi Partiler Kanunu” da siyasi partileri lider sultasına, siyasetçiyi lidere biate mahkûm eden bir mantıkta tasarlanmıştır. Makro düzeydeki demokrasi açığı ve otoriter zihniyet, mikro düzeyde siyasi partilerin içerisine iyiden iyiye zerk olmuş, bu durum siyasi partilerin hiyerarşik ve oligarşik biçimde örgütlenmesini beraberinde getirmiştir. Amacı siyasi partilerle ilgili esasları düzenlemek olan bu kanun, maalesef bugünkü hâliyle parti içi demokrasiyi hayata geçirmekten uzaktır. Parti genel başkanlarının görev sürelerine toplamda herhangi bir kısıtlama getirmeyen söz konusu kanun, uygulamada genel başkana keyfi üye silin-

⁴ Türkiye ayağı Prof. Dr. Yılmaz Esmer tarafından yürütülen *World Values Survey 2007* raporunun verilerine göre Türkiye araştırmaya dâhil olan ülkeler içinde en düşük güven oranına sahip ülkedir. Araştırmanın verileri için bk. www.betam.bahcesehir.edu.tr/UserFiles/File/sunum/betamsunum7.2.08.ppt. Benzer şekilde BBVA Vakfının 2006’da 13 ülkede yaptırdığı *Social Capital: Trust, Networks and Involvement in Associations in 13 Countries* başlıklı araştırmanın sonuçlarına göre “insanlara en az güvenen”ler, 10 üzerinden 4,4 puanla Türklerdir. Raporun tam metni için bk. http://www.fbbva.es/TLFU/dat/social_capital_survey.pdf.

mesi, il ve ilçe başkanları ile il ve ilçe yönetimlerinin görevden alınabilmesi, milletvekili adaylarının tespitinde ve sıralanmasında asıl karar verici olma ayrıcalığı ve benzeri haklar vermektedir (Batum, 2001: 15-39).

Lider oligarşisi olarak adlandırılabilir bu olgu tüm siyasal partiler açısından geçerliliğini korumaktadır. Dahası Siyasi Partiler Kanunu’nun açtığı yol paralelinde hazırlanan parti tüzükleri başta milletvekilleri olmak üzere parti mensuplarının bireysel inisiyatifini ortadan kaldırmış, Çaha (t.y.)’nin ifadesiyle siyasal partileri adeta *modern cemaatler* hâline sokmuştur. Merkezî düzeyden bakıldığında bu yapıda milletvekilinin işlevi ise liderin istediği zamanlarda/liderin istediği yönde parmak kaldırmakla sınırlı kalmıştır. Genel başkanın millete seçtirdiği/atadığı kişilerden kendilerine oy verenlerin iradesini yansıtmaları, böylesi bir yapıda doğal olarak beklenemez. Üzerlerinde genel başkanın ve parti grubunun baskısını hisseden milletvekilleri, çoğu kez oylamalara neye oy verdiklerini bile tam bilemeden katılmaktadırlar. Zaten birçok durumda, *grup kararı* alınmaktadır. Kaldı ki TBMM İç Tüzüğü de bu durumu destekler biçimde kaleme alınmıştır. Meclisin işleyişini hızlandırma argümanı ile kanun teklif ve tasarılarının görüşülme sürelerini kısaltan İç Tüzük, parlamenterlerin öneriler hakkındaki konuşmalarına sayı ve süre kısıtı getirmektedir. Bu hâliyle İç Tüzük, milletvekillerinin herhangi bir teklif ya da tasarı üzerine yeterince fikir beyan edememesine yol açmakta, milletvekillerinin parti disiplinine uymalarını âdeta zorlamaktadır.

Öte yandan, lidere kayıtsız şartsız biat bile yeniden milletvekili seçilmenin garantisi olmayabilir. Nitekim tarihsel olarak bakıldığında meclisin her seçimde yenilenme oranı ortalama % 62 şeklinde gerçekleşmiştir (bk. Tablo 1).

Tablo 1.

Meclis’in Yenilenme Oranları (Erdem, 2002)

Seçim Yılı	Yeni Mv. Yüzdesi	Seçim Yılı	Yeni Mv. Yüzdesi
1950	76	1977	58
1954	51	1983	86
1957	61	1987	51
1961	74	1991	59
1965	61	1995	55
1969	60	1999	56
1973	64		

Bir diğer kritik nokta ise milletvekili seçilmenin büyük miktarda maddi kaynak gerektirmesidir. Herhangi bir nedenle lider tarafından bir daha listeye alınmama çekincesi yaşayan milletvekilinin mümkün olan en kısa sürede masraflarını çıkartıp maddi kazancını maksimize etmesi *rasyonel* bir beklenti olarak karşımızda durmaktadır.

Kaldı ki lidere biat konusu, milletvekilinin kendine menfaat sağladığı durumların çok afişe olmamak, muhalefete malzeme vermemek, medyada çok eleştiri odağı hâline gelmemek ve dolayısıyla partinin oy kaybına yol açmamak kaydıyla lider nezdinde hoş görülmesini de beraberinde getirebilmektedir.

Siyasi Partiler Kanunu'ndaki yolsuzluklara doğrudan kapı açan diğer önemli bir eksiklik ise *parti hesaplarının ve gerek parti gerekse aday düzeyinde seçim harcamalarının şeffaflığı ve denetimine* ilişkindir. Tamamen liderin *namusuna* emanet edilen maddi yardımlar Türk siyasi hayatının alışageldik bir ögesidir.

Özetle siyasetin ekonomik alana, siyasi partilerin lider sultasına hapsedildiği, bireyin ise *cemaatine* sığındığı bu resimde, siyasetçinin siyasetten olduğu kadar toplumun siyasetten beklentisi de bireysel/grupsal ekonomik çıkarının *ne şekilde olursa olsun* maksimize edilmesi düzeyine çekilmiştir.

Bugün TI, Dünya Bankası vb. birçok uluslararası kuruluş tarafından yolsuzluk olarak nitelendirilen faaliyetler Türkiye'de siyaset yapma biçimi olarak benimsenmiş ve/veya benimsenmek zorunda kalınmıştır. Bu çerçevede, iktisadi liberalizm ile gelen temel fark siyasetçinin elinde tuttuğu kaynakların meblağının ve dağıtım imkânlarının genişlemesine paralel olarak söz konusu kaynaklardan yararlanmak isteyen aktörlerin sayılarının artması olarak karşımızda durmaktadır. Diğer bir deyişle oyunun kuralları aynı kalmak kaydıyla *masadaki paranın meblağı ve oyuncu sayısı* artmıştır.

Nitekim kamu kaynaklarının dağıtımı, Cumhuriyet'in kurulduğu tek partili dönemden⁵ bu yana, bölüşüm politikalarını daha sistematik düzeyde yürüten refah devletinden farklı olarak belli gruplara yönelik yapılmaktadır. Kendi zenginini yaratma arayışının yaşandığı bu süreçte seçmenin çoğunluğunu oluşturan yoksul gruplara ise Herbert Kitschelt'in klientelizm tarifinden ödünç alınan ifadeyle *sus payı* verilmekte⁶ ve bu dağıtım biçimi kamu hizmetinden ziyade patronaj ilişkileri çerçevesinde yürütülmektedir. Diğer bir deyişle bugün yolsuzluklarla ilişkili olarak temelde siyasetçinin hedef gösterilmesi eksik bir yaklaşımdır. Siyasetçinin yolsuzlukla mücadele noktasındaki

⁵ Ayrıntı için bk. Alpar, 1932, 1933, 1934.

⁶ Herbert Kitschelt (2000: 873) klientelizmin –zenginlerin işine gelen politik kararlara uymaları için fakirlere sus payı verilmesi açısından– gelişmiş Batı ülkeleri dışındaki demokrasilerde, refah devletinin işlevsel eş değeri olduğunu öne sürmektedir.

sorumluluğu yadsınamaz bir gerçek olmakla birlikte, Cumhuriyet tarihi boyunca sadece iş adamı değil seçmenlerin önemli bir kısmı da geniş anlamıyla yolsuzluğa tepki göstermek bir yana bu çarpık dağıtım mekanizmasından nemalanmışlardır. Yukarıda değinilen cemaatçi yapı ve daraltılmış siyasi alan akılda tutulmak kaydıyla denebilir ki siyasetçi –iş adamı ve siyasetçi–seçmen ilişkilerinin gelişme biçimi, siyasetçiyi yolsuzluk ekonomisinin yegâne sorumlusu değil sadece taraflarından biri hâline getirmektedir.

Siyasetçi–İş Adamı İlişkisi

Türkiye’de zenginlik Batı’dakinden farklı olarak kamu kaynaklarına bağımlı bir biçimde gelişmiş, diğer bir deyişle *edinilmekten ziyade yaratılmıştır*. Öte yandan, siyasetçi iş dünyası üzerindeki tasarruf gücünü haklı ya da haksız nedenlerle her daim hissettirmiş; bu durum ise iş dünyasının sürekli olarak hükûmetlere yakın durmasına yol açmıştır. Hâlen özünde önemli ölçüde geçerliliğini sürdüren bu ilişki biçiminde iş dünyasının siyasetçiye dolaylı ya da doğrudan olan biati güvensizlik fırsatçılık iklimi üzerinde şekillenmektedir.

Siyasetçinin kamulaştırılan (sektör) binalarda ve arsalarda, özellikle ödenen tazminata ilişkin olarak ortaya çıkan keyfî uygulamaları; yerel yönetimlerin inşaat projeleri üzerindeki izin ve denetim yetkilerinin keyfî kullanımı (izin süreçlerinde çıkartılan bürokratik engeller ya da sağlanan kolaylıklar, kanunsuz yapı ruhsatı verilmesi vb.); başbakanın parlamento kararı olmaksızın elinde bulundurduğu kanun hükmünde kararname vasıtası ile iktisadi hayata doğrudan müdahale etme yetkisi; bazı durumlarda özel sektör üzerinde son derece önemli etkileri olabilecek kararların geriye dönük olarak alınabilme özelliği (Buğra, 1995: 233-9); hükûmetlerin denetim kurumlarını (Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Maliye Bakanlığı, Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı, RTÜK vb.) tercihleri doğrultusunda harekete geçirebilme otoritesi; siyasi iktidarların kendilerine yeterli desteği vermediklerini düşündükleri iş adamlarına bizzat rakip çıkartabilme olanakları siyaset–iş dünyası arasında güven ilişkisinin bozulmasının arkasında yatan temel sorunlar olarak sıralanabilir.

Diğer yandan siyasetin, yerel yönetimler vasıtasıyla kentsel rant yaratmaya yönelik imar planı değişiklikleri yapabilme gücü, kamu bankaları tarafından verilen kredilerde belirleyici olması, özel sektöre sağlanan teşvikleri iktisadi rasyonalite çerçevesinden ziyade siyasi yakınlık–uzaklık kriterine göre dağıtması, kamu ihalelerini tercihleri doğrultusunda yönlendirebilme özelliği vb. ise iş dünyasına fırsat kapılarını açan özellikleridir.

Öte yandan, yolsuzluk mekanizmasının daha iyi anlaşılması için iş adamı-siyasetçi ilişkisinin bir de tersten okunması gereklidir. Nitekim uzun bir müddet iktidarda kalabilen her hükûmetin iktidar olduğu dönemde kendi zenginini yaratma yoluna giderek faydası sadece kendisine yönelecek alternatif bir kaynağı oluşturmaya çalıştığına şahit olunmaktadır. Siyasi partilerin kaynaklarının yeterince denetlenmediği bir ortamda iş adamından siyasi parti finansmanını sağlaması ve/veya şahsına ait kaynakları partinin oy oranını artıracak faaliyetlerin finansmanına seferber etmesi beklenegelmştir. Bu noktada iş adamı-siyaset ilişkisinde siyasetin finansmanı ile siyasetçinin finansmanı arasındaki ayrımı da netleştirmek gereklidir. Bunlardan ilki iş adamının, siyasi partinin bir kurum olarak ihtiyaç duyduğu kaynakları, kendi zenginleşmesinin karşılığı olarak sunmasıdır. İkinciden anlaşılması gereken şey ise iş adamının (principal) milletvekili olabilmesi için finansman sağlayıp başkente yolladığı temsilcisi (agent) ile kurduğu ilişkidir. Zaman içinde işlerini büyüterek daha da zenginleşmek isteyen bazı iş adamlarının aracı kullanmaksızın, doğrudan siyasete girmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Kaldı ki parti açısından vitrin oluşturacak kişiler haricinde mevcut siyasal sistem ağırlıklı olarak kendisine finansal destek sağlayan kişilerin siyaset yapmasına izin vermektedir.

Meclis'in özellikle son yirmi yılına bakıldığında işçi milletvekili sayısının azlığı kitle-temsili ilişkisinin siyaset sahnesine yansımadığını gösteren önemli bir veridir.

Siyasetçi-Seçmen İlişkisi

Türkiye'de seçmenin önemli bir kısmı geniş anlamıyla yolsuzluktan rahatsızlık duyduğunu ifade etse de yolsuzluk ekonomisinin kendisine sunduğu fırsatları değerlendirmekten kaçınmamaktadır. Birçok akademik araştırmanın gösterdiği gibi Türkiye'de ortalama seçmenin siyasetten temel beklentisi ekonomik refahının artırması yönündedir (Adaman, Çarkoğlu ve Şenatalar, 2004; Ağırır, 2007: 2; Kalaycıoğlu, 2008). Kanımızca seçmen devletin siyasetçiye koyduğu sınırları görmektedir. Bu nedenle siyasetçinin neyi ne kadar yapabileceği konusunda da realist bir tavra sahiptir. Her ne kadar yolsuzluğun orta ve uzun dönemde iktisadi refah üzerinde olumsuz etkileri olsa da miyopik davranan seçmen, kısa dönemde kendi refahını artırmak adına, kendince haklı sebepler bularak rahatlıkla yolsuzluk olarak nitelendirilebilecek ilişki ağları içine girebilmektedir.

Temelde Türkiye'de siyasetin yapılaş biçimi, siyasetçinin görünürde temsile soyunduğu seçmenle yakın bir bağ kurmasını gerektirmez. Özellikle merkezî düzeyde siyaset yapanlarla seçmenleri arasında gerçek anlamda demokra-

tik ÷lkelerde gör÷len türden bir ilişki Türkiye için geçerli değildir. Türkiye’de seçmen, seçtiği kişinin başarısını seçildiği yerin ya da ÷lkenin yapısal sorunlarını çözmesinde değil, kendi gündelik hayatındaki kişisel sorunlarını çözmesinde aramaktadır.

Hemşehrilik, akrabalık, tanışıklık, siyasi parti teşkilatı içinde yer sahibi olmak gibi ayırt edici niteliklere sahip seçmenlerin, merkezî ve yerel düzeyde siyaset yapanlara erişim ve dolayısıyla yukarıda bahsedilen ilişki ağlarına dâhil olma noktasında daha fazla fırsata sahip oldukları söylenebilir. Bu fırsatları da tayin yaptırma, iş bulma, devlet hastanesine hasta yatırma vb. yaşam pratiklerine yönelik kolaylık sağlayıcı biçimlerde değerlendirmektedirler (Dündar, 2008). Bu da aslında kendi içinde kayırmacı bir siyaset yapma hâlinin seçmen nezdinde olumlanmasıdır. Nitekim Türk insanının özellikle devletle olan ilişkilerini düzene koymakta ilk atacağı adım *adamını bulmaktır*.

Öte yandan, bugün yolsuzluk olarak tanımlanan bazı faaliyetlerin de özellikle büyük sayıdaki yoksul kesimlerin ayakta kalmasını sağladığı yadsınamaz bir gerçektir.

Türkiye’de hâlihazırda oldukça sınırlı olan kaynakların istikrarlı bir biçimde *kötü yönetimi*, bir türlü yeterli iş imkânı yaratılamaması, köyden kente göç ve nüfus artışı ile birleşince enformel sektör inanılmaz boyutlarda büyümüş; özellikle 1980 sonrasının toplumsal aktörlere eskiye oranla daha geniş hareket alanı sunan ortamında geniş yoksul kitleler bu sektörün olanaklarını kullanarak kendi varlık koşullarını iyileştirme yollarını aramışlardır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2003: 51). Cemaatçi refleksler bu süreçte de kendini göstermiş, yeni gelenler kente kendilerinden önce gelenlerin oluşturduğu, kimi zaman kültürel kimi zaman etnik kökenden beslenen, ama mutlaka hemşehriliğin temel rol oynadığı dayanışma ağlarına eklenerek, kentte tutunmanın temel koşulu olan iş ve kalacak yer sorununu çözümlenmiştir. Zaman içinde yoksul kesimler bu ağlar sayesinde küçük ölçüde de olsa zenginleşme olanağı da elde etmişlerdir. Kentlerde tutunmanın, mümkünse zenginleşmenin temel yolu ise enformel sektör içinde yer alan bu büyük nüfusun kent çevresindeki geniş kamu arazilerini yağmalamasına ve kendinden olanlara sunmasına siyasetçi tarafından göz yumulmasından, hatta teşvik etmesinden geçmiştir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2003: 52).

Sadece son birkaç yıla bakıldığında bile siyasi partiler arasında, özellikle metropollerdeki yerel yönetimler düzeyinde, kaçak yapılara tapu dağıtmak gibi yoksul kesime oy karşılığı rant yaratmaya yönelik faaliyetlerde tam bir mutabakatın olduğunu gösteren sayısız örnekle karşılaşılabılır.

Sonuç

Siyaset yapmanın mevcut koşulları (devlet erkinin siyasete koyduğu sınırlar, lider oligarşisine bağlı olarak parti içi demokrasi eksikliği) ve bunun doğal sonuçları altında (devlet–toplum çatışmasının bir sonucu olarak toplumsal yapıdaki güven eksikliği ve bu eksikliğin cemaatçi dayanışma ağları ile kapatılma arzusu, seçmen çoğunluğunun demokrasi arayışına yeterince girmemesi, iş adamının sürekli devlet desteği talebi) siyasetçi için siyasette var olabilmek bugün Batı'nın yolsuzluk olarak adlandırdığı birçok faaliyete öyle ya da böyle bulaşmaktan geçmektedir. Siyasetçiyi yolsuzlukların baş sorumlusu olarak algılamak yolsuzluk ilişkisinin diğer muhataplarını görmezden gelmek anlamına gelir ki, bu da sorunun değerlendirilmesinde ve çözüm önerilerinin geliştirilmesinde engel teşkil eder.

Bugün Türkiye’de yolsuzluklarla gerçekçi şekilde mücadele edilebilmesi ve başarılı sonuçlar alınabilmesi, her şeyden önce bu bahsedilen koşulları değiştirmeye yönelik bir siyasi iradeyi ve o siyasi iradenin arkasında duracak geniş bir seçmen desteğini gerekli kılmaktadır. Bugün Türkiye’de yolsuzlukla mücadele stratejisini en başta katılımcı demokrasi anlayışını ve kurumsal araçlarını yerleştirecek geniş bir önlemler paketinin parçası olarak görmek gerekmektedir. Nitekim katılımcı demokrasi özgür iradeyi, özgür irade ise denetimi beraberinde getirecektir. Öteden beri var olan devlet–toplum, devlet–siyasetçi çatışmasından kaynaklanan sorunlar bugün birçok alanda sağlam bir kamu vicdanının oluşmasına engel teşkil etmektedir. Bu resimde siyasi temsil odaklarının toplumun geneliyle kurduğu ilişkinin yapısı kitle sel hareketliliği sağlamaktan uzaktır.

Öte yandan, devletin kendisine koyduğu sınırlar devam ettiği sürece siyasetçinin, gerek kendisine finansman sağlayan iş adamından gerekse oy sağlayan seçmen kitlesinden; diğer bir deyişle siyaset sahnesinde var olmasının kaynakları üzerinde sahip olduğu iktisadi ödüllendirme ya da kimi durumlarda cezalandırma yetkisinden ve bu ilişki zincirinin *yolsuz* yönlerini örten düzenden feragat etmesini beklemek oldukça iyimser bir beklentidir.

Gerçekte tüm siyasi partilerin üzerinde mutabık olduğu rant dağıtımı mekanizmasının, diğer adıyla yolsuzluk ekonomisinin birbirlerine rakip siyasi partiler elinde bir propaganda aracına dönüşmesi iki yüzlülükten başka herhangi bir sıfatı hak etmemekte ve temiz toplum kavramının içini tamamıyla boşaltmaktadır.

Bugün merkezine demokratikleşmeyi koymayan Türkiye’deki her yolsuzlukla mücadele stratejisi, istenilen başarıyı sağlamaktan uzak kalacaktır.

Kaynakça

- Adaman, F., Çarkoğlu, A. ve Şenatalar, B. (2004). *Türkiye’de yerel ve merkezi yönetimlerde hizmetlerden tatmin, patronaj ilişkileri ve reform*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Ağırdır, B. (2007). Elections’07: What determined the contents of the ballot box? *Konda research and consultancy*. http://www.konda.com.tr/html/dosyalar/inside_of_the_box.pdf, adresinden 13 Kasım 2008 tarihinde edinilmiştir.
- Alpar, C. (Ed.). (1932). Şeker istiklali ve 160,000 ton Türk şekerı. *Kadro*, 2 (11), 5-16.
- Alpar, C. (Ed.). (1933). Makinaların muhacereti. *Kadro*, 2 (23), 6-11.
- Alpar, C. (Ed.). (1934). Şeker mütehasısının raporu ne için eksiktir. *Kadro*, 3 (30), 41-48.
- Batum, S. (2001). *Türkiye’de demokratikleşme perspektifleri ve AB Kopenhag Siyasal Kriterleri: Görüşler ve öncelikler*. İstanbul: TÜSIAD Yayınları.
- Buğra, A. (1995). *Devlet ve işadamları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çaha, Ö. (t.y.). *Türkiye’de siyasal partiler ve Avrupa Birlięi*. <http://www.fatih.edu.tr/~omercaha/Makaleler/Turkce%20Makaleler/Secmen%20davranisi%20ve%20partilerle%20ilgili%20makaleler/SiyasiPartilerveAvrupaBirligi.doc> adresinden 13 Kasım 2008 tarihinde edinilmiştir.
- Dündar, C. (2008, 12 Ekim). Meclis’teki danışmanlar ne işe yarar? *Milliyet Gazetesi*. <http://www.milliyet.com.tr/Yazar.aspx?aType=YazarDetay&ArticleID=1001949&AuthorID=75&b=Mecliste%20%20danismanlar%20ne%20ise%20yayar&a=Can%20Dundar> adresinden 13 Kasım 2008 tarihinde edinilmiştir.
- Erdem, T. (2002, 10 Eylül). Meclis’te yenilenme. *Radikal*. <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=49344> adresinden 12 Kasım 2008 tarihinde edinilmiştir.
- Heper, M. (1993). Türkiye’de siyasal ahlakın tarihsel boyutları. T. Alkan (Ed.), *Siyasal ahlak ve siyasal ahlaksızlık içinde* (s. 273-276). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- İşık, O. & Pınarcıoğlu, M. M. (2003). Nöbetleşe yoksulluktan kurlsız yoksulluğa. *Görüş*, 55, 50-53.
- Kalaycıoğlu, E. (2008). *Turkish politics: A look at voters, institutions, and democracy in Turkey*. http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/Democracy_in_Turkey_Ersin_Kalaycioglu.pdf adresinden 13 Kasım 2008 tarihinde edinilmiştir.
- Kılavuz, H. (2007). *Hortum düzeni siyasetçi işadamı bürokrat üçgeninde Türkiye’de yakın dönem yolsuzlukların kısa tarihi*. İstanbul: Güncel Yayıncılık.
- Kitschelt, H. (2000). Linkages between citizens and politicians in democratic polities. *Comparative Political Studies*, 33 (6/7), 845-879.
- Şener, N. (2001). *Tepeden tırnağa yolsuzluk*. İstanbul: Metis Yayıncılık.

